

Információs Társadalom

Befogadó információs társadalom

szerkesztette: Alföldi István – Molnár Szilárd

Michael Gurstein

Mi a közösségi informatika, és miért fontos?

Dombi Gábor – Molnár Szilárd

A digitális megosztottság fogalmától
az e-inclusion politikájáig

Bernát Anikó – Fábián Zoltán – Galács Anna – Ságvári Bence

Esély és digitális írástudás: médiafogyasztási
és digitális eszközhasználati státuscsoportok
Magyarországon

2008. VIII. évfolyam 2. szám

Információs Társadalom

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Alapítva 2001-ben

Szerkeszti: Pintér Róbert – főszerkesztő

Gyenes Fruzsina

Rohonyi András

A lapszám felkért szerkesztője: Alföldi István – Molnár Szilárd

Infinit Hírlevél rovat szerkesztője: Borovitz Tamás

A Konferenciabeszámoló rovat szerkesztője: Székely Levente

A Kutatási Jelentés című rovat szerkesztője: Molnár Szilárd

Szakmai Klub rovat szerkesztője: Gyenes Fruzsina

A Szemle című rovat szerkesztői: Kollányi Bence – Rab Árpád

Lapterv: Szépkilátás Stúdió

Kiadja:

Az INFONIA (Információs Társadalomért,
Információs Kultúráért) Alapítvány – a Gondolat Kiadó,
a Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács
együttműködésével

Szerkesztőbizottság: Nyíri Kristóf – elnök

Adam Tolnay

Alföldi István

Berényi Gábor

Demeter Tamás

Kolin Péter

Lajtha György

Mimi Larsson

Molnár Szilárd

Patrizia Bertini

Pintér Róbert

Prazsák Gergő

Székely Iván

A szám megjelenését az NJSZT támogatta

Szerkesztőség: 1111 Budapest, Stoczek u. 2–4. I. em. 108.

Tel.: 463-2526, fax: 463-2547

E-mail: infvarsolyoirat@infonia.hu

Megrendelhető a Gondolat Kiadónál

Tel.: 486-1527

E-mail: gondolat@gondolat.axelero.net

Éves előfizetési díj: 3000 Ft

Készült az OOK Press Nyomdában

Felelős vezető Szatmáry Attila

ISSN 1587-8694

Ez a szám a NKTH Apponyi Albert Program Mecenatúra Pályázata
segítségével készült.

Bernát Anikó – Fábián Zoltán – Galács Anna – Ságvári Bence

Esély és digitális írástudás: médiafogyasztási és digitális eszközhasználati státuscsoportok Magyarországon

Bevezetés

Az ITHAKA Kht. és a Társi Zrt. a digitális írástudás elterjesztésére szolgáló kormányzati akcióterv¹ megalapozó tanulmányához kapcsolódóan 2007-ben kutatást végzett, amelynek célja többek között a digitális írástudás szempontjából jól elkülöníthető magyarországi társadalmi csoportok szegmentálása és részletes bemutatása volt. Tanulmányunkban ennek az empirikus vizsgálatnak a fázisait, illetve legfontosabb eredményeit mutatjuk be röviden.

A digitális írástudás jelentőségéről

A hagyományos írástudás fogalma mellett a múlt század utolsó évtizedében jelent meg a digitális írástudásé, amely szorosan összekapcsolódik az információs kor másik fontos jelenségével, a digitális egyenlőtlenségekkel. A digitális szakadék vagy digitális megosztottság lényegében azt jelenti, hogy a különböző társadalmi csoportok tagjai nem egyforma eséllyel használhatják az infokommunikációs eszközöket.² Az elmúlt években a témával foglalkozó hazai és nemzetközi kutatások már részletesen kimutatták, hogy ezek a törésvonalak az egyes társadalmakban mely tényezők szerint alakulnak ki.³

A digitális írástudás szempontjából két nagy csoportot különíthetünk el: megkülönböztethetjük a digitális eszközök „használóit” és „nem használóit” (elsősorban a nem használóknak arra a csoportjára fókuszálva, melynek tagjainál a hozzáférés gátja nem pusztán anyagi, illetve technikai jellegű). Ugyanakkor különbséget tehetünk a „használók” között is, a használat minősége szerint.

Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy mi az oka a digitális írástudás, illetve a digitális egyenlőtlenségek jelenségét övező komoly társadalmi és politikai figyelemnek? Milyen szempontok diktálják a probléma kiemelt kezelését?

¹ Az írás alapjául a Gazdasági és Közlekedési Minisztériumnak a digitális írástudás elterjesztésére szolgáló akciótervéhez készült megalapozó tanulmány szolgált.

² Bognár Éva – Galács Anna, 2005. A társadalmi egyenlőtlenségek új dimenziója, in *Eu-tanulmányok*, II. NFH, 949–980.

³ Lásd például Pippa Norris: *Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty and the Internet in Democratic Societies*. New York, Cambridge University Press.

Ma már aligha lehet megkérdőjelezni, hogy a „digitális írástudás” a humán tőke fontos elemévé vált. Nyilvánvaló, hogy az információs társadalmakban a foglalkoztatáshoz elengedhetetlenül szükségesek az IKT-eszközök használatával kapcsolatos készségek.

A digitális írástudás fontossága mind egyéni, mind társadalmi szinten meghatározható, miközben a két szint értelemszerűen összekapcsolódik. A globalizálódó gazdaságokban és a fokozott rugalmasságot igénylő munkaerőpiacokon az egyének is egyre rugalmasabb reagálásra kényszerülnek. Ebben a környezetben a munkahelyek egyre nagyobb hányadában van szükség a digitális írástudás fogalma alá tartozó készségek birtoklására. Ám a digitális írástudás, az infokommunikációs eszközök használatának képessége nemcsak a konkrétan ezekre a készségekre is építő munkahelyek esetében alapfeltétel, hanem az egyre fontosabb élethossziglani tanuláshoz is elengedhetetlenül szükséges. Vagyis az infokommunikációs eszközök használata egyszerre jelent képzettséget bizonyos munkákhoz, és egyben lehetőséget arra, hogy a munkavállalók folyamatosan továbbképezzék magukat, és így rugalmasabban reagáljanak a munkaerő-piaci változásokra.⁴ Az infokommunikációs eszközök használatának elősegítése egyben szociálpolitikai célokat is szolgál: a lemaradó rétegek számára felzárkózási lehetőséget jelenthet. Ez a tény természetesen egy másik megállapítással is együtt jár: a digitális írástudatlanság, ami könnyen összekapcsolódhat a társadalmi hátrányok más dimenzióival, tovább ronthatja a leszakadók esélyeit, és mélyítheti a társadalmi csoportok közti szakadékokat.

Mindemellett a digitális írástudás a mindennapi életben is egyre több területen játszik fontos szerepet: állam és polgár viszonyában, a fogyasztóvédelemben, de még a baráti, családi kapcsolatokban, a közösségi életben is. Amint azt az UNESCO, az ENSZ oktatási, tudományos és kulturális szervezete kiemeli, a digitális eszközök használatával az egyének jobban hozzáférhetnek az életüket meghatározó fontos információkhoz (legyenek ezek akár politikai, egészségügyi stb. információk).⁵

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a fentieket az emberi kapcsolatok, a kommunikáció, az ismeretszerzés és a szórakozás szempontjaival kiegészítve nyilvánvalóvá válik, hogy a digitális eszközök ezeken a területeken is számos lehetőséget kínálnak, így a digitális írástudás végső soron az életminőség általánosan értelmezett dimenziójában is javulást idézhet elő.

Ugyan tisztában voltunk azzal, hogy a digitális írástudás fogalma sokféleképpen értelmezhető és operacionalizálható, munkánk során – részben a megbízói elvárások, részben pedig a rendelkezésre álló adatforrások jellege miatt – a kifejezést némileg leegyszerűsítve, az alapvető digitális egyenlőtlenségek dimenziójában értelmeztük. Statisztikai értelemben digitálisan írástudónak tekintettük azokat, akik valamilyen formában számítógép- és internethasználók, illetve birtokában vannak azoknak az ismereteknek és képességeknek, amelyek a tudatos eszközhasználatot lehetővé teszik. Ezzel szemben a digitálisan írástudatlanok csoportjába azokat soroltuk, akik nem használnak számítógépet és/vagy internetet.

⁴ http://ec.europa.eu/information_society/edutra/index_en.htm

⁵ http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=1509&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

A magyar társadalom digitális írástudás szerinti, több szempontú szegmentációja

Az elemzéshez felhasznált adatok és a vizsgált népesség

A megalapozó tanulmány célkitűzéséhez igazodóan az elemzés feladata az volt, hogy azonosítsa a magyar társadalomban azokat a csoportokat, amelyeknek *jó esélyük* van a digitális írástudás elsajátítására, azaz arra, hogy számítógép-használókká és rendszeres internethasználókká váljanak. Az elemzéshez a magyarországi *World Internet Project* (WIP) 2006. évi adatbázisát használtuk fel.⁶

Az itt bemutatott empirikus modell szakít azzal a korábbi gyakorlattal, ami alapvetően használókra és nem használókra osztotta a lakosságot, majd azt követően többnyire nem ment túl az alapvető demográfiai változók szerinti vizsgálatokon. Ezt a dichotóm felosztást természetesen mi is alkalmaztuk, ám a szegmentációt kiegészítettük jóval összetettebb, többváltozós magyarázó modelleket, illetve elemzési kereteket biztosító életstílus, kulturális- és médiafogyasztási dimenziókkal is.

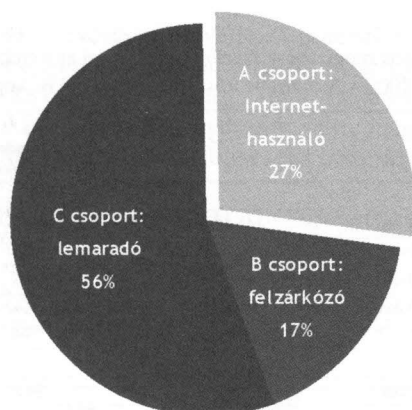
A következő fejezetekben bemutatott empirikus elemzés három nagyobb tematikus egységre bontható. Az elsőben – a már említett hagyományos felosztást követve – meghatároztuk a használat szempontjából jól elkülöníthető makrocsoportokat. Ezt követően klaszterelemzéssel alakítottuk ki a médiafogyasztás és a digitális eszközhasználat jellemző szegmenseit, majd bevezettük a digitálisan írástudóvá válás esélyét előre jelezni hivatott indexet, amelynek célja az volt, hogy jól használható mérési keretet biztosítson a kormányzati programok célcsoportjainak még pontosabb meghatározására.

A digitális írástudás „ABC” csoportjai

A digitális írástudás operacionalizálása során a magyar társadalmat három csoportra bontottuk: (A) rendszeres internethasználókra; (B) olyan számítógép-használókra, akik nem rendszeres internethasználók; illetve (C) számítógépet nem használókra. A fenti három csoportot neveztük a „digitális írástudás ABC csoportjainak”.⁷ Ennek alapján a 18 éves és idősebb magyar lakosság (a 2006-os WIP adatok alapján) a digitális írástudás szerint az alábbiaknak megfelelően szegmentálható:

⁶ A magyarországi WIP kutatás a BME ITTK, az ITHAKA és a TÁRKI közös kutatása. A vizsgálat terpmunkáját 2006 tavaszán a TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt. végezte (BME ITTK, ITHAKA és TÁRKI, 2006). A KSH 2005. évi „Mikrocenzus” vizsgálata szerint Magyarország lakóinak száma 10 090 330 fő. Ebből a 18 éves és idősebb lakosok száma 8 140 697 fő. A 2006. évi magyarországi WIP kutatás 3969 fős mintája a 14 éves és idősebb népességet vizsgálta, ugyanakkor az akcióterv fókuszában a 18 éves és idősebb népesség állt. A minta ennek megfelelő életkori metszetének esetszáma 3674 fő, az adatok teljeskörűsítve így 8,14 millió főre vonatkoznak.

⁷ A három csoportot az alábbiak szerint határoztuk meg: *A csoport – élenjárók*: a rendszeresen (legalább hetente) internetező; *B csoport – felzárkózók*: számítógépet használó, de nem rendszeresen internetező személyek; *C csoport – lemaradók*: a számítógépet nem használó digitálisan írástudatlanok csoportja. (Megjegyzés: logikailag lehetséges volna egy negyedik csoport is, a rendszeresen internetező, de számítógépet nem használóké. Az adatbázisunkban 7 ilyen eset volt, melyeket a további elemzés során figyelmen kívül hagytunk.)

1. ábra.

A digitális írástudás szerinti (ABC) csoportok aránya, 2006

1. táblázat

A digitális írástudás „ABC” csoportjai, 2006

	Rendszeres internethasználó (hetente vagy gyakrabban) „A” csoport	Számítógépet használ, de nem rendszeres internethasználó „B” csoport	Nem használ számítógépet, sem internetet „C” csoport	Összesen
18 éves és idősebbek, %	27,4	16,8	55,8	100,0
Esetszám	1020	625	2078	3723
Teljes népesség	2 230 551	1 367 637	4 542 509	8 140 697

A 2006-os adatok alapján a 18 éves és idősebb magyar lakosság 56 százaléka (4,5 millió fő) volt digitálisan írástudatlan. 17 százalék (1,4 millió fő) a számítógépet használó, de nem rendszeresen internetező személyek aránya, míg 27 százalék (2,2 millió fő) tartozott a rendszeresen internetező, a digitális írástudásban élenjáró csoportba.

A digitális írástudás ABC csoportjainak életkori és gazdasági aktivitási szegmensei

Az alábbiakban azt mutatjuk be részletesebben, hogy a digitális írástudás nagyon szoros összefüggésben van egyes társadalmi, gazdasági és demográfiai tényezőkkel. Közismert, hogy Magyarországon az életkori és az iskolai végzettség szerinti különbségeknek meghatározó szerepe van a digitális egyenlőtlenségek kialakulásában. A következő táblázat a digitális írástudás ABC csoportjainak arányát mutatja életkori és gazdasági aktivitási kategóriák szerinti bontásban.

2. táblázat

A minta és a vizsgált népesség megoszlása életkori, gazdasági aktivitási és digitális írástudás szerinti kategóriák szerint, 2006 – A digitális írástudás szerinti ABC-csoportok szegmensei

	%	<i>n</i> (esetszám a mintában)	teljes népesség (fő)
Élen járók			
A1 gazdaságilag aktív, 18–39 éves	11,0	409	893 273
A2 gazdaságilag aktív 40–59 éves	7,3	273	597 700
A3 gazdaságilag inaktív 18–39 éves	7,1	266	580 751
A4 gazdaságilag inaktív 40–59 éves	0,9	34	73 497
A5 60+ éves	1,0	39	84 388
Felzárkózók			
B1 gazdaságilag aktív 18–39 éves	6,6	247	540 215
B2 gazdaságilag aktív 40–59 éves	5,2	193	421 495
B3 gazdaságilag inaktív 18–39 éves	3,1	114	249 507
B4 gazdaságilag inaktív 40–59 éves	0,8	31	66 948
B5 60+ éves	1,1	40	88 230
Lemaradók			
C1 gazdaságilag aktív 18–39 éves	6,8	253	553 061
C2 gazdaságilag aktív 40–59 éves	10,9	406	888 102
C3 gazdaságilag inaktív 18–39 éves	5,1	189	412 777
C4 gazdaságilag inaktív 40–59 éves	8,7	325	711 596
C5 60+ éves	24,3	905	1 979 157
összesen / átlagosan	100,0	3723	8 140 697

A fenti táblázat alapján jól látható, hogy a rendszeres internethasználók (*A csoport*) és a számítógép-használó *B csoport* jellemzően a gazdaságilag aktívak és 60 évesnél fiatalabbak köréből kerülnek ki, míg a *C csoport* zöme gazdaságilag inaktív (*C3* és *C4*), illetve 60 évesnél idősebb (*C5*).

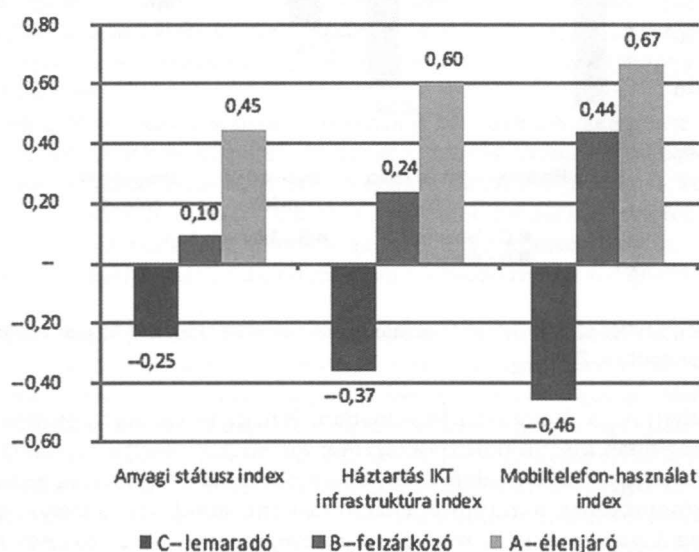
Médiafogyasztási és digitális eszközhasználati státuscsoportok kialakítása klaszterelemzéssel

A munkafolyamat következő lépéseként többváltozós elemzést végeztünk, melynek során a médiafogyasztással, a digitális eszközhasználattal, illetve az életstílussal és az attitűdökkel kapcsolatos alábbi hét dimenziót vettük figyelembe:

- anyagi státus, életszínvonal;
- a kérdezett háztartásának infokommunikációs technológiai (IKT) infrastruktúrája;
- mobiltelefon-használat;
- kulturális tőke;
- a rádió- és televízió-műsorok fogyasztásával kapcsolatos attitűdök;
- könyvekkel és a nyomtatott médiával (napilapok, folyóiratok) kapcsolatos attitűdök;
- a társas környezettel kapcsolatos attitűdök.

Mindegyik dimenzió mérésére többváltozós indexeket hoztunk létre. Az egyes változók sztenderdizált *z-score*-okká átalakított formáját használtuk fel, így mind-egyiknek a várható értéke 0, a szórása pedig 1 lett.⁸ Az indexek kiszámításakor a bevont változók átlagát vettük, vagyis az egyes indexekre is igaz, hogy mindegyiknek az átlaga 0, a szórása pedig 1. Az indexek képzését a tanulmány függelékében mutatjuk be.

Az indexek átlagát a digitális írástudás ABC-csoportjaiban a 2. ábra és a 3. ábra mutatja.

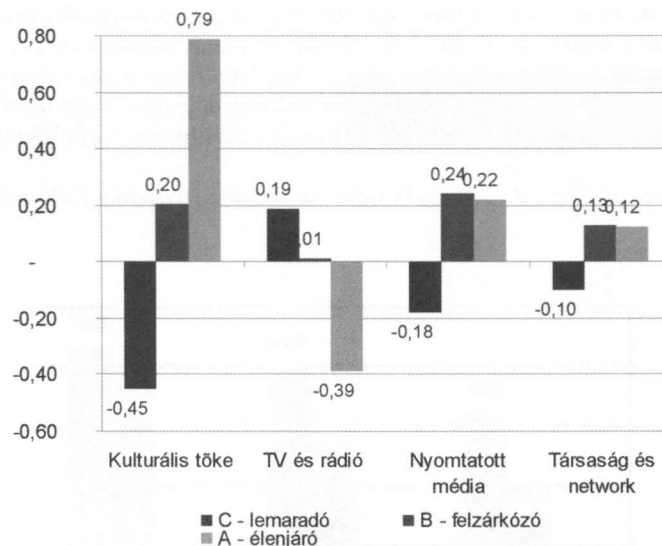

2. ábra

Az anyagi státusz-, a háztartási IKT-infrastruktúra és a mobiltelefon-használati indexek átlagai a digitális írástudás ABC-csoportjaiban, 2006

⁸ A z pontszámok (Z_i) kiszámítása során minden egyes megfigyelt értékből (X_i) kivonjuk a változó átlagát ($\bar{X}_N$) és elosztjuk a szórással (S).

$$Z_i = \frac{X_i - \bar{X}_N}{S}$$

3. ábra

A kulturális tőke-, a tv- és rádió-, a nyomtatott média- és a társasági indexek átlagai a digitális írástudás ABC-csoportjaiban, 2006

Mint láthatjuk, a digitálisan írástudatlan, lemaradó csoport egy kivételével minden dimenzióban kisebb indexpontszámot ért el. A kivételt a televízióval és a rádióval kapcsolatos attitűdök jelentik. Ezek a médiumok a *C csoport* (a leszakadók) számára a legfontosabbak mind információforrásként, mind pedig szórakozásként. Ugyanakkor az *A csoport* tagjai (a rendszeres internethasználók) értékelték a legkevésbé az elektronikus médiumokat. Megjegyzendő, hogy már a *WIP*-kutatások korai időszakában is kimutatták azt a tényt, hogy az internethasználók kevesebb időt töltenek televíziózással.

A különbségek a többi dimenzióban általában lineáris jellegűek. Az *A csoport* tagjai a legkedvezőbb helyzetűek: ők rendelkeznek a legtöbb anyagi és kulturális tőkével, háztartásuk jobban fel van szerelve IKT-eszközökkel, és intenzívebb mobiltelefon-használat jellemzi őket. E szempontok szerint a *B csoport* köztes helyzetben van, míg a *C csoport* lemarad. Két dimenzióban – a nyomtatott médiával és a társas környezettel kapcsolatos attitűdökben – viszont nincs lényegi különbség az *A* és a *B csoport* között.

A médiafogyasztási és digitális eszközhasználati státuscsoportok elkülönítéséhez klaszterelemzést végeztünk, ún. *K-means*-módszerrel. Ezzel a nem hierarchikus klaszterelemzési technikával lehetséges a vizsgált dimenziók szerint homogén csoportokat kialakítani. Több lehetséges megoldás közül végül a viszonylag jól értelmezhető hét-klasztteres modellt választottuk ki, miközben szem előtt tartottuk azt is, hogy a digitális írástudás ABC csoportjai szerint milyen összetételűek a klaszterek.

A választott hétklaszteres megoldásban jól elkülönülnek az alsó (25 százalék), a középső (45 százalék) és a felső státusú (31 százalék) média- és IKT-használati csoportok.

A két alsó csoport tulajdonképpen csak a televízióval és rádióval kapcsolatos attitűdjeiben különbözik egymástól. Az egyik csoport számára a két elektronikus médium nagyon fontos szerepet játszik a szórakozásban és a tájékozódásban. Ezt a 17 százalékos arányú csoportot neveztük el *tv- és rádiócentrikus alsó osztálynak*. Körükben 96 százalék a digitálisan írástudatlan *C csoport* aránya. Jellemzően kulturális okok miatt nem használják az internetet, legalábbis az átlagnál lényegesen gyakrabban említik azt, hogy „nem érdekli” őket a világháló, illetve „nincs szükségük” az internetre. Az alsó státuscsoport másik, 8 százalékot kitevő része (őket *nem érdeklődő deprivált csoportnak* neveztük el) minden dimenzióban átlag alatti pontszámot ért el. Az ő esetükben is rendkívül magas a *C csoport* aránya (93 százalék), míg a rendszeresen internetezők aránya alig mérhető, 2 százalék alatti.

A felső, 30 százalékos arányú csoportnak is két nagyobb szegmense van. Mindkét rész 15 százalékos arányt képvisel. Az egyik a fiatalos, „városias, szabadidő-központú yuppie”-nak nevezett csoport. Jellemző rájuk a kimagasló anyagi és kulturális tőke. A hagyományos elektronikus (tv, rádió) és nyomtatott média kevésbé fontos számukra, médiafogyasztásuk vélhetően döntően az interneten keresztül zajlik. 73 százalékuk rendszeres internethasználó, míg a digitálisan írástudatlanok (a *C csoport*) aránya csupán 7 százalék.

A felső rétegek másik 15%-os csoportját a „jómódú kulturális elit” alkotja. Ez a csoport következetesen jó helyzetben van minden vizsgált dimenzióban. Általában az olvasás és az elit kultúra fogyasztása játszik fontos szerepet tagjainak életében.

A médiafogyasztási és digitális eszközhasználati középprétegek három csoportból tevődnek össze. Az első, „vidéki nagyszülőknek” nevezett csoport az átlagosnál pozitívabb attitűdökkel jellemezhető az elektronikus és a nyomtatott sajtóval, valamint a társas környezettel kapcsolatban, viszont átlag alatti kulturális tőkével rendelkezik, és az idetartozók háztartásának IKT-infrastruktúrája is elmarad az átlagos szinttől. A csoport aránya a felnőtt népességben 12 százalék. Körükben is kimagasló a digitálisan írástudatlanok aránya. A klaszter elnevezése onnan származik, hogy 45 százalékuk községben, 47 százalékuk pedig vidéki városban él. Átlagos életkoruk 58 év.

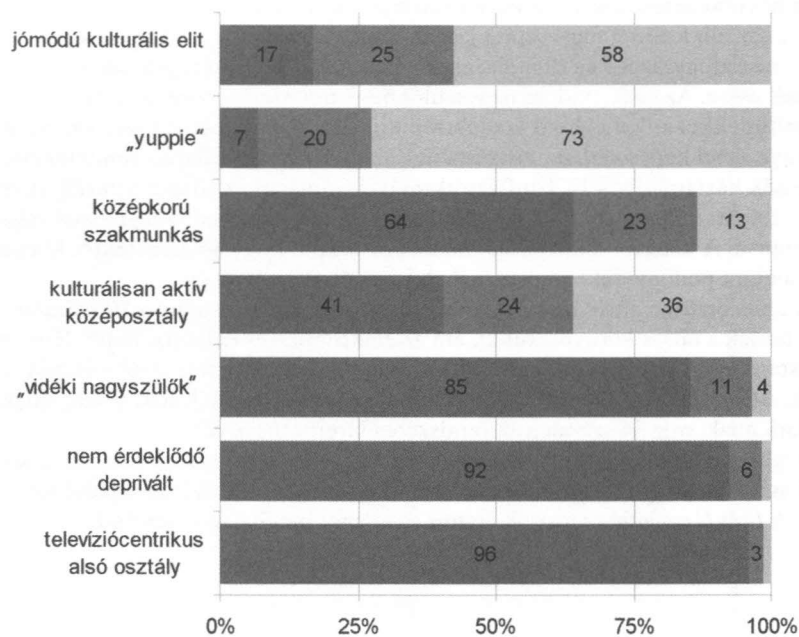
A „kulturálisan aktív középosztály” klaszterbe tartozók aránya 10 százalék. Fontosnak tartják a társas környezetüket, ám az elektronikus média (tv, rádió) lényegtelen számukra. Anyagi státusuk átlagos, de kulturális tőkével átlag feletti mértékben rendelkeznek. Átlagéletkoruk 40 év. Ebben a csoportban 41 százalék tekinthető digitálisan írástudatlannak, míg 36 százalékuk rendszeres internethasználó.

A középprétegek legnagyobb csoportját az „aktív korú szakmunkások alkotják”. Anyagi státusuk átlagos, kulturális tőkéjük átlag alatti. A televízió és a rádió fontos számukra. A *B és C csoportba* tartozók aránya az átlagot meghaladó mértékű.

3. táblázat

Az egyes klaszterek átlagos indexpontszáma a vizsgált hét dimenzióban és a klaszterek százalékos aránya

	Alsó csoportok		Középrétegek			Felső rétegek	
	televízió- és rádió- centrikus, IKT közöm- bős alsó osz- tály	nem érdeklődő deprivált	„vidéki nagyszülők” – média- cent- rikus átlagos anyagi státu- sú idős	társaság és szabadidő központú, kulturálisan aktív közép- osztály	középkorú szak- munkás	„yuppie”: IKT centrikus- jómódú szabadidő központú városi fiatal	jómódú kul- turális elit
televízió és rádió	0,60	-1,42	0,65	-1,25	0,56	-0,80	0,36
olvasás	-0,83	-1,35	0,71	0,01	0,22	-0,18	0,92
társasági	-0,59	-0,85	1,18	0,61	-0,32	-0,49	0,79
mobiltelefon	-1,01	-0,81	-0,82	0,31	0,28	0,74	0,80
kulturális tőke	-0,64	-0,57	-0,43	0,10	-0,32	0,94	0,79
háztartási IKT- infrastruktúra	-0,61	-0,54	-0,34	0,18	0,03	0,60	0,45
anyagi státus	-0,52	-0,47	-0,12	0,03	-0,05	0,53	0,41
%	16,5	8,1	11,9	9,6	23,2	15,7	15,0
	24,6		44,6			30,7	

4. ábra

A klaszterek összetétele a digitális írástudás ABC-csoportjai szerint (%)

4. táblázat

A klaszterek életkori és településtípus szerinti összetétele (százalék)

	Alsó csoportok		Középrétegek			Felső rétegek	
	televízió- és rádió-centrikus IKT-közömbös alsó osztály	nem érdeklődő-deprivált	„vidéki nagyszülők” – média-centrikus átlagos anyagi státusú idős	társaság és szabadidő központú, kulturálisan aktív középosztály	középkorú szakmunkás	„yuppie”: IKT-centrikus-jómódú, szabadidő központú városi fiatal	jómódú kulturális elit
aktív korúak aránya (18–59)	43,8	51,2	48,4	87,7	83,1	94,9	92,5
60–69 évesek aránya	22,4	16,2	25,8	7,3	11,1	3,4	5,5
70 éven felüliek aránya	33,9	32,7	25,8	5,0	5,8	1,7	2,0
18–30 évesek aránya	6,3	11,6	4,3	28,5	13,9	42,2	30,5
átlagos életkor	60,2	57,1	58,4	40,2	45,5	35,0	38,6
BP %	15,4	12,3	7,9	18,8	17,6	30,4	18,0
város %	41,7	50,7	47,1	48,5	51,1	50,5	53,0
község %	42,9	37,1	45,0	32,8	31,3	19,1	28,9

A digitális írástudóvá válás valószínűsége: az „Egyéni Digitális Esély” (EDE) index

A számítógép- és internethasználat, azaz a digitális írástudás szerinti szegmentáción (ABC csoportok) és a hétklaszteres média- és digitális eszközhasználati tipizáláson túl azt is érdemes megvizsgálni, hogy milyen eséllyel válhat valakiből digitálisan írástudó, azaz rendszeres internethasználó a jelenlegi társadalmi-gazdasági jellemzői és média-, illetve IKT-fogyasztási szokásai alapján. Mindezt összesűrítethetjük az ún. *Egyéni Digitális Esély* (EDE) fogalmába, ami annak a valószínűségét jelöli, hogy az egyén társadalmi-gazdasági erőforrásai és attitűdjei révén digitálisan írástudó rendszeres internethasználóvá váljon.⁹

Ennek mérésére létrehoztunk egy indexet, az ún. EDE-indexet, amely hét dimenziót összesít 20 változó szerint. A dimenziók az alábbiak:

- anyagi státus,
- háztartási IKT-infrastruktúra,
- mobiltelefon-használat,
- kulturális tőke, készségek,
- médiafogyasztás (írásbeli),
- társas környezet,
- pozitív attitűd az IKT-eszközök iránt.

Az EDE-index zömében ugyanazokat a dimenziókat foglalja magában, mint amelyeket a klaszterelemzés során alkalmaztunk. Nem szerepel viszont a televízióval és rádióval kapcsolatos attitűd, mert ez a változó negatív összefüggésben volt a digitális írástudással, vagyis a számítógép- és internethasználati szokásokkal. Ehelyett az EDE-indexben az info-kommunikációs eszközökkel kapcsolatos attitűdöt vontuk be (5. táblázat).

5. táblázat

Az Egyéni Digitális Esély index konstrukciója

<i>Anyagi státus, életszínvonal:</i> Szubjektív anyagi státus: a „gondok nélkül élnék” vagy „beosztással jól megvannak” választ adók a következő kérdés esetében: „Hogy érzi, Önök anyagilag gondok nélkül élnék, beosztással jól megvannak, éppen hogy megvannak a havi jövedelmükből, hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak, vagy nélkülözések között élnék?” <i>Háztartási IKT infrastruktúra:</i> – Van otthoni számítógép – Van otthoni internet-hozzáférés – Van a háztartásban mobiltelefon – Van otthon vezetékes telefon – Van otthon DVD-lejátszó / házimozi <i>Mobiltelefon-használat:</i> – Fontos/nagyon fontos a mobiltelefon – Rendszeresen küld/fogad sms-t Médiafogyasztás (a Gutenberg-galaxisban): – Könyv olvasás – Újság olvasás	<i>Kulturális tőke:</i> Iskolai végzettség, idegennyelv-tudás, számítástechnikai képzés <i>Társas környezet:</i> Az elmúlt fél évben volt baráti összejövetelen – Az elmúlt fél évben volt családi összejövetelen – Van internethasználó a (nem használó) családjában* – Családtag próbálta meggyőzni a nem használót, hogy használjon internetet* – Van számítógép-használó a (nem használó) családjában* <i>Pozitív IKT-attitűd:</i> – Az IKT eszközök jobbá teszik a világot – Aki nem használja az internetet, az hátrányt szenved
--	---

* Ha a kérdezett maga már használó, akkor ő is a pozitív értéket kapja.

Amennyiben az indexet alkotó 20 változót főkomponens-elemzéssel megvizsgáljuk, akkor létrehozhatunk egy olyan összesített változót, amely magába sűríti a digitális esélyt meghatározó, részben összetartozó tényezők információtartalmát. Az így kapott főkomponens tehát egyetlen változóvá alakítja a digitális esélyt, és segítségével meg tudjuk állapítani, hogy az általunk előzetesen relevánsnak tekintett változókészletből melyeké a legnagyobb magyarázóerő, és melyeké a legkisebb a többihez képest a digitális esély szempontjából. Ahogy a 6. táblázat mutatja, leginkább a számítógép- és internethasználó családtagok léte és esetleges „győzködése”, valamint a szükséges infrastruktúra otthoni elérhetősége, azaz a háztartásban található számítógép- és internet-hozzáférés határozza meg az egyén digitális esélyét, vagyis ezek a leginkább szükséges feltételek ahhoz, hogy valaki rendszeres internethasználóvá váljon. Ugyanakkor hasonlóan fontos a magasabb iskolai végzettség, legalábbis az érettségi megléte is.

A kulturális tőke egyéb elemeinek (például a számítástechnikai képzésen való részvétel, illetve az idegennyelv-tudás) az előbbiekhöz viszonyítva valamivel kisebb a magyarázóerejük, de összességében a felsorolt tényezők közül a „középmezőnybe” sorolandók. Szintén a közepes tartományba tartozik az is, hogy valaki rendelkezik-e a háztartásában IKT- és egyéb új technológiai eszközökkel (például mobiltelefonnal és DVD-lejátszóval), valamint a kapcsolati tőke olyan elemei, mint a rokon és baráti összejöveteleken való részvétel, de ezekhez hasonló magyarázó erejű a szubjektív anyagi státus is.

A legalacsonyabb magyarázó erő a kulturális tőke egyéb elemeiben (a könyv- és újságolvasás, a vezetékes telefon fenntartása, illetve az IKT-eszközök és az internet „világjobbító” hatásáról alkotott vélemények) van, azaz ezek gyakorolják a legkisebb hatást az általunk megadott 20 tényező közül a digitális esély mértékére.

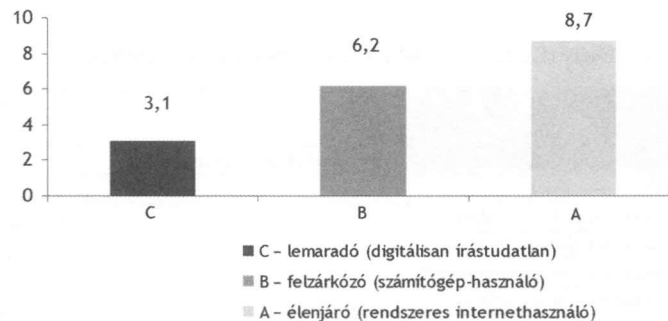
6. táblázat

Az Egyéni Digitális Esély (EDE) index faktorsúlyai (főkomponens-elemzés)

	Változó	Faktorsúlyok
1.	van PC-használó a családban	0,800
2.	valamely családtagja próbálta meggyőzni, hogy használjon internetet	0,771
3.	van otthon PC	0,768
4.	van internethasználó a háztartásban	0,761
5.	van otthoni internet-hozzáférés	0,661
6.	legalább középfokú iskolai végzettségű	0,627
7.	legalább hetente küld/fogad sms-t	0,620
8.	részt vett számítástechnikai képzésen	0,596
9.	fontosnak tartja a mobiltelefont	0,583
10.	van a háztartásban DVD-lejátszó vagy házimozi	0,581
11.	beszél valamilyen idegen nyelven	0,574
12.	van mobiltelefon a háztartásban	0,566
13.	az elmúlt fél évben volt baráti összejövetelen	0,531
14.	anyagi státusát jónak tartja	0,401
15.	az elmúlt fél évben volt rokoni összejövetelen	0,366
16.	legalább hetente olvas könyvet	0,339
17.	egyetért azzal az állítással, hogy az IKT-eszközök jobbá teszik a világot	0,286
18.	egyetért azzal az állítással, hogy aki nem használja az internetet, az hátrányt szenved	0,278
19.	legalább hetente olvas újságot	0,245
20.	van a háztartásban vezetékessé telefon	0,205

Láthatjuk tehát, hogy az egyes változók nem egyenrangúak a digitális esély mértékének meghatározásánál, ezért érdemes súlyuknak megfelelően kezelni az index egyes elemeit, majd ennek megfelelően korrigálni az indexet. Ezt úgy érhetjük el, hogy az indexben szereplő egyes változókat megszorozzuk a saját faktorsúlyukkal, amelynek eredményeképpen egy 0-tól 10,56-ig terjedő skálát kapunk. A továbbiakban ezt a faktorsúlyokkal korrigált EDE-indexet használjuk.

Amennyiben megvizsgáljuk, hogy a jelenlegi használói tevékenységen alapuló digitális írástudás alapján alkotott ABC csoportoknak milyen digitális esélyeik vannak az EDE-index szerint, akkor azt találjuk, hogy az index „jól működik”. Az EDE-index átlagértékeit a digitális írástudás ABC csoportjaiban vizsgálva ugyanis megállapítható, hogy a lemaradók, azaz a digitálisan írástudatlanok (*a C csoport*) esélyei a legalacsonyabbak. A digitálisan írástudatlanok átlagosan 3,1 pontot érnek el az EDE-indexen. A *B csoportba* tartozó felzárkózók, vagyis a jelenleg már számítógépet használók az előzőek kétszeresét, átlagosan 6,2 pontot kapnak. Az *A csoport* tagjai, az élenjárók (akik már most rendszeres internethasználók) pedig a *C csoport* pontszámának közel háromszorosát, átlagosan 8,7 pontot érnek el a digitális esélyeket mérő indexen (5. ábra).

5. ábra

Az egyéni digitális esély a digitális írástudás ABC-csoportjaiban: az EDE-index átlagpontszámai csoportonként

A digitális írástudás ABC csoportjainak életkori és gazdasági aktivitás szerint bontott alcsoportjai körében is megvizsgáltuk a digitális esély mértékét (5. ábra). Ennek alapján is azt találjuk, hogy az EDE-index értékei a korábbi ismereteink alapján elvárható módon alakulnak: a legnagyobb esélyük a már jelenleg is az internetet rendszeresen használó fiataloknak van (*A1* és *A3* csoport: 8,69 és 9,03 pont), de az *A csoportba* sorolható idősebbek körében is magasabb digitális esélyt találunk, mint a *B csoport* és a *C csoport* fiataljai körében. Az *A csoport* esetében az életkor valamivel fontosabb tényező, mint az aktivitás: a fiatalabbaknak – aktivitásuktól függetlenül – kismértékben nagyobb az EDE- pontszámuk, mint az idősebb korcsoportoké.

A *B csoporton* belül nem a fiatalok, hanem a negyvenes-ötvenes korosztály inaktív rétegének (*B4*) a legnagyobb a digitális esélye (6,46 pont), azaz ebben a körben valamivel nagyobb a valószínűsége annak, hogy valaki számítógép-használóból rendszeres internethasználóvá válon, mint más számítógép-használók esetén. A különbség azonban e csoport csekély számossága miatt nem szignifikáns. Ugyanakkor kijelenthető, hogy a negyven- és ötvenéves számítógép-használók esélye nagyobb, mint a fiataloké.

A jelenleg digitálisan írástudatlan *C csoport* esetében – az *A csoporttal* ellentétben – az aktivitás tűnik fontosabbnak az életkorral szemben: az aktív fiatalok és az aktív középkorúak esélypontszáma nagyjából megegyezik egymással, míg a korosztályuknak megfelelő inaktív csoportok körében érzékelhetően alacsonyabb az esély arra, hogy tagjaik digitálisan írástudóvá váljanak.

7. táblázat

Az egyéni digitális esély a digitális írástudás ABC csoportjaiban életkor és gazdasági aktivitás szerint (az EDE-index átlagpontszámai csoportonként)

	Átlag	Esetszám	Szórás
<i>Élenjárók</i>			
<i>A1</i> gazdaságilag aktív, 18–39 éves	8,69	409	1,14
<i>A2</i> gazdaságilag aktív 40–59 éves	8,44	273	1,08
<i>A3</i> gazdaságilag inaktív 18–39 éves	9,03	266	1,04
<i>A4</i> gazdaságilag inaktív 40–59 éves	8,30	34	1,28
<i>A5</i> 60+ éves	8,49	39	0,92

	Átlag	Esetszám	Szórás
<i>Felzárkózók</i>			
<i>B1</i> gazdaságilag aktív 18–39 éves	6,12	247	1,29
<i>B2</i> gazdaságilag aktív 40–59 éves	6,17	193	1,35
<i>B3</i> gazdaságilag inaktív 18–39 éves	6,15	114	1,45
<i>B4</i> gazdaságilag inaktív 40–59 éves	6,46	31	1,47
<i>B5</i> 60+ éves	6,02	40	1,67
<i>Lemaradók</i>			
<i>C1</i> gazdaságilag aktív 18–39 éves	4,09	253	1,64
<i>C2</i> gazdaságilag aktív 40–59 éves	4,18	406	1,90
<i>C3</i> gazdaságilag inaktív 18–39 éves	3,64	189	2,07
<i>C4</i> gazdaságilag inaktív 40–59 éves	2,90	325	1,82
<i>C5</i> 60+ éves	2,27	905	1,62
összesen / átlagosan	5,14	3 723	2,95

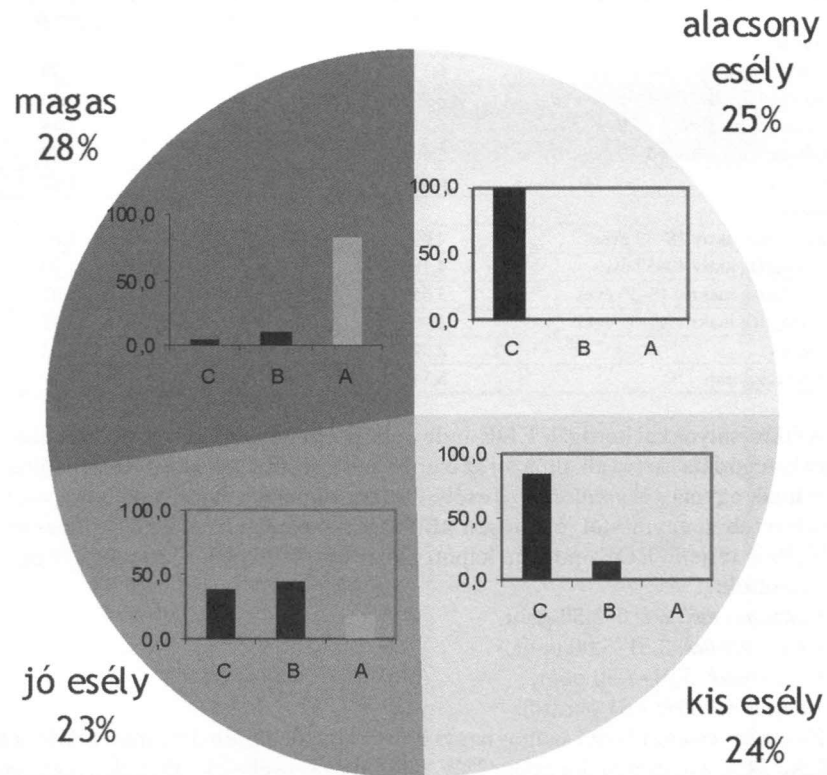
A faktorsúlyokkal korigált EDE-index eddig folytonosan kezelt skáláját érdemes néhány kategóriára osztva alkalmazni az elemzések következő szakaszában. Ezáltal jobban elválnak egymástól a különböző esélyű, azaz a digitális világba való bekapcsolódásuk tekintetében egymástól jelentősen különböző személyek. A felnőtt népességet a 0-tól 10,56-ig terjedő EDE-indexen kapott pontszámaik alapján a következő négy csoportba soroltuk:

- *alacsony esélyűek*: 0–2,50 pont,
- *kicsi esélyűek*: 2,51–5,00 pont,
- *jó esélyűek*: 5,01–7,50 pont,
- *magas esélyűek*: 7,51 ponttól.

Ez a négy csoport közel azonos nagyságú: az alacsony esélyűek aránya 25%, a kicsi esélyűeké 24%, a jó esélyűeké pedig 23%, míg a magas esélyűek alkotják a legnagyobb csoportot, 28%-kal.

Ha ezen a négyes felosztáson belül vizsgáljuk a digitális írástudás ABC csoportjainak részarányát, akkor még az eddigieknél is pontosabb segítséget kaphatunk ahhoz, hogy a lehetséges szakpolitikai programok mely csoportokra fókuszáljanak elsősorban (6. ábra). Az alacsony esélyűek közé ugyanis csak a jelenleg digitálisan írástudatlan *C csoport* tagjai tartoznak. Más szavakkal úgy is interpretálhatjuk ezt az eredményt, hogy az alacsony esélyűek bevonhatók az internethasználók körébe – legalábbis rövid vagy középtávon – nem sok reménnyel kecsegtet. A kicsi esélyűek körében még mindig a *C csoportba* tartozók dominálnak, de kismértékben megjelenik a számítógépet már használók csoportja is, azaz itt nagyobb valószínűséggel lehetnek sikeresek az internethasználatra ösztönző programok. Valóban eredményesek pedig inkább csak a jó és még inkább a magas esélyűek körében lehetnek, ahol a *C csoportot* alkotó digitálisan írástudatlanok aránya jelentősen visszaesik, sőt a magas esélyűek között gyakorlatilag el is tűnik, míg ezzel párhuzamosan egyre nagyobb a *B* és az *A csoportba* tartozók aránya.

A legnagyobb arányú változást, azaz a digitálisan írástudóvá válást a jó esélyűek csoportján belül remélhetjük, mivel itt a legmagasabb az internetet még ugyan nem használók, de ahhoz a legközelebb állók (azaz a számítógép-használók) aránya.

6. ábra

A digitális írástudás ABC csoportjainak aránya az EDE-index alapján képzett kategóriákban

Az EDE-index négykategóriás változatával elemezve az ABC csoportokat életkor és gazdasági aktivitás szerint, az előzőeknél is kidolgozottabb képet kaphatunk arról, hogy várhatóan mely csoportok válhatnak internethasználóvá, és valójában mekkora csoportokról is van szó. A 8. táblázat a teljes minta ABC-szegmensek és EDE-kategóriák szerinti megoszlását mutatja százalékosan. A teljes népességre vetített abszolút számok a 9. táblázatban találhatók.

8. táblázat

A minta százalékos megoszlása a digitális írástudás az ABC-szegmensek és az egyéni digitális esély kategóriái szerint

	Egyéni digitális esély				
	alacsony	kicsi	jó	magas	összesen
<i>Élenjárók</i>					
A1 gazdaságilag aktív, 18–39 éves	0,0	0,1	1,6	9,3	11,0
A2 gazdaságilag aktív 40–59 éves	0,0	0,0	1,4	6,0	7,4
A3 gazdaságilag inaktív 18–39 éves	0,0	0,1	0,6	6,5	7,1
A4 gazdaságilag inaktív 40–59 éves	0,0	0,0	0,2	0,7	0,9
A5 60+ éves	0,0	0,0	0,2	0,9	1,0
<i>Felzárkózók</i>					
B1 gazdaságilag aktív 18–39 éves	0,0	1,3	4,4	1,0	6,7
B2 gazdaságilag aktív 40–59 éves	0,0	1,0	3,2	0,9	5,2
B3 gazdaságilag inaktív 18–39 éves	0,0	0,7	1,8	0,6	3,1
B4 gazdaságilag inaktív 40–59 éves	0,0	0,1	0,5	0,2	0,8
B5 60+ éves	0,0	0,3	0,5	0,3	1,1
<i>Lemaradók</i>					
C1 gazdaságilag aktív 18–39 éves	1,1	3,7	1,8	0,2	6,8
C2 gazdaságilag aktív 40–59 éves	2,3	4,9	3,1	0,6	10,9
C3 gazdaságilag inaktív 18–39 éves	1,7	2,0	1,2	0,2	5,0
C4 gazdaságilag inaktív 40–59 éves	4,3	3,3	1,0	0,1	8,7
C5 60+ éves	15,8	6,7	1,7	0,1	24,3
Összesen	25,1	24,3	23,1	27,5	100,0

9. táblázat

A vizsgált népesség megoszlása a digitális írástudás ABC-szegmensei és az egyéni digitális esély kategóriái szerint (fő, teljeskörűsített adatok)

	egyéni digitális esély				
	alacsony	kicsi	jó	magas	összesen
<i>Élenjárók</i>					
A1 gazdaságilag aktív, 18–39 éves	–	8 744	128 975	754 173	891 892
A2 gazdaságilag aktív 40–59 éves	–	2 186	111 486	485 294	598 966
A3 gazdaságilag inaktív 18–39 éves	–	4 372	48 092	529 014	581 478
A4 gazdaságilag inaktív 40–59 éves	–	–	19 674	54 650	74 324
A5 60+ éves	–	–	13 116	69 952	83 068
<i>Felzárkózók</i>					
B1 gazdaságilag aktív 18–39 éves	–	109 300	354 133	78 696	542 130
B2 gazdaságilag aktív 40–59 éves	2 186	85 254	257 949	76 510	421 900
B3 gazdaságilag inaktív 18–39 éves	–	54 650	148 649	45 906	249 205
B4 gazdaságilag inaktív 40–59 éves	–	8 744	43 720	15 302	67 766
B5 60+ éves	–	26 232	39 348	21 860	87 440

	egyéni digitális esély				
	alacsony	kicsi	jó	magas	összesen
<i>Lemaradók</i>					
C1 gazdaságilag aktív 18–39 éves	89 626	299 483	146 463	19 674	555 246
C2 gazdaságilag aktív 40–59 éves	183 625	397 854	255 763	50 278	887 520
C3 gazdaságilag inaktív 18–39 éves	135 533	163 951	96 184	15 302	410 970
C4 gazdaságilag inaktív 40–59 éves	347 575	271 065	80 882	10 930	710 453
C5 60+ éves	1 283 187	544 316	139 905	10 930	1 978 338
Összesen	2 041 732	1 976 152	1 884 340	2 238 473	8 140 697

A legnépesebb csoportokat éppen az internethasználat szempontjából legnehezebben aktivizálható idős, inaktív népességen belül találjuk, mégpedig az alacsony és kicsi esélyűek körében. Összességében a legnagyobb arányú és ezáltal a legnépesebb csoport az idős digitálisan írástudatlanoké: minden hatodik magyar felnőtt (15,8%), azaz összesen közel 1,3 millió fő tartozik ebbe körbe. Ha a hasonlóan alacsony vagy kicsi esélyűek körében összesítjük a *C csoportba* tartozó, azaz jelenleg digitálisan írástudatlannak minősülő és éppen ezért nehezen mozgósítható rétegeket, akkor azt találjuk, hogy 3,7 millió fő, azaz a teljes felnőtt lakosság közel fele (45,6%) tartozik ide. Ők célcsoportjai lennének ugyan az internethasználat elterjesztését célzó programoknak, de körükben rövid távon vélhetően csak szerényebb mértékben várható siker. Jólal valószínűbb azonban, hogy nagyobb arányban válnak valóban rendszeres internethasználóvá az eleve jó esélyűek. Amennyiben körükben kifejezetten a még nem internethasználókat vizsgáljuk, azaz a *B és C csoportra* koncentrálunk, akkor a lakosság mintegy ötödét (19,2%), azaz másfélmillió főt (1 563 ezer főt) érhetünk el.

A legnagyobb siker természetesen a magas esélyűek körében várható, azaz a programok vélhetően elsősorban az internetet még nem rendszeresen használó, de számítógépet már használó magas esélyűek 238 ezer fős (a felnőtt lakosság 3%-át kitevő) táborában, másodsorban pedig a magas digitális esélyeik ellenére jelenleg még számítógépet sem használók 107 ezer fős (1%) csoportjában lehetnek eredményesek.

10. táblázat

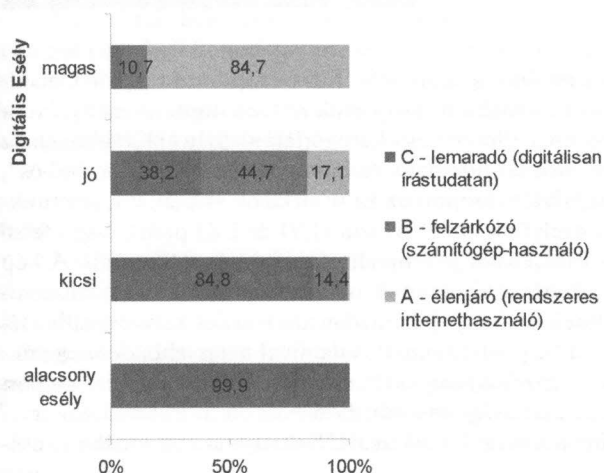
Az internethasználat elterjesztését célzó programok lehetséges célcsoportjainak százalékos aránya a digitális írástudás ABC-csoportjain belül, életkor és gazdasági aktivitás szerint

	nem célcsoport	célcsoport	összesen
<i>Élenjárók</i>			
A1 gazdaságilag aktív, 18–39 éves	100,0	–	100,0
A2 gazdaságilag aktív 40–59 éves	100,0	–	100,0
A3 gazdaságilag inaktív 18–39 éves	100,0	–	100,0
A4 gazdaságilag inaktív 40–59 éves	100,0	–	100,0
A5 60+ éves	100,0	–	100,0
<i>Felzárkózók</i>			
B1 gazdaságilag aktív 18–39 éves	–	100,0	100,0
B2 gazdaságilag aktív 40–59 éves	0,5	99,5	100,0
B3 gazdaságilag inaktív 18–39 éves	–	100,0	100,0
B4 gazdaságilag inaktív 40–59 éves	–	100,0	100,0
B5 60+ éves	–	100,0	100,0

	<i>nem célcsoport</i>	célcsoport	összesen
<i>Lemaradók</i>			
<i>C1</i> gazdaságilag aktív 18–39 éves	16,2	83,8	100,0
<i>C2</i> gazdaságilag aktív 40–59 éves	20,7	79,3	100,0
<i>C3</i> gazdaságilag inaktív 18–39 éves	32,8	67,2	100,0
<i>C4</i> gazdaságilag inaktív 40–59 éves	48,8	51,2	100,0
<i>C5</i> 60+ éves	64,9	35,1	100,0
<i>Összesen</i>	52,5	47,5	100,0

Azt, hogy a fenti társadalmi csoportok közül melyek lehetnek valóban célcsoportjai az internethasználat elterjesztését célzó programoknak, a 10. táblázat foglalja össze. Célcsoportnak itt azokat tekintettük, akiknek az EDE-index pontszáma legalább 2,5, azaz eléri az alacsony esély szintjét, valamint azokat, akik jelenleg még nem rendszeres internet-használók, tehát a *B* vagy a *C csoportba* tartoznak. Látható, hogy a számítógép-használó aktív negyvenesek és ötvenesek, valamint a jelenleg még számítógépet sem használó 40 év alattiak körében a legmagasabb a programok célcsoportjaiként szóba jöhető aránya: e csoportokon belül 10-ből legalább 8-nak legalább minimális a digitális esélye, s így programok célcsoportjaivá válhatnak.

A magas egyéni digitális esélyűek körében – nem meglepő módon – a már jelenleg is az internetet rendszeresen használók dominanciája jellemző, hiszen a magas esélyűek több mint négyötöde (84,7%) tartozik ebbe a számunkra *nem* célcsoportba, a jó esélyűek közül azonban már csak minden hatodik felnőtt sorolható ide (17%). A programok célcsoportjainak legfontosabb bázisát a jó esélyűek közel felét (44,7%) adó *B csoport* tagjai, azaz számítógép-használók biztosítják, akik az alacsony esélyűek között 14%-os arányukkal már kisebbségben vannak, és csak mintegy 10%-ot tesznek ki a magas esélyűek között is. A jó esélyűek körében tízből négyen, a kicsi esélyűek között tízből nyolcan beleesnek a programok célcsoportjaként meghatározott körbe, a kifejezetten alacsony esélyűek pedig mind idesorolhatók, hiszen valamennyien a *C csoportba* tartoznak: jelenleg egyikük sem használ sem internetet, sem számítógépet (7. ábra).

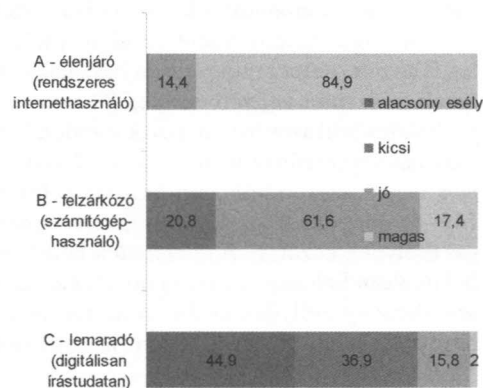
7. ábra

A digitális írástudás ABC-szegmenseinek százalékos aránya az egyéni digitális esély szerinti csoportokban

Az előzőeket fordított szempontból vizsgálva (8. ábra) érdekes eredményeket találunk, amelyek arra hívják fel a figyelmet, hogy az internethasználóvá váláshoz nem feltétlenül kell végigmenni a digitális esélyt alkotó minden komponensen, szakaszon, így tehát az indexet alkotó digitális esélyt növelő elemeknek nem mindegyikére van szükség ahhoz, hogy valaki rendszeres internetezővé váljon.

Az alábbiak arra is rámutatnak, hogy a jelenleg számítógépet használó, de nem internetező személyek többségének (62%) jó esélye van arra, hogy internethasználóvá váljon, sőt minden hatodik közülük kifejezetten magas esélyű, bár közel ugyanekkora körükben az igen kicsi esélyűek tábora is. Fontos azonban azt is látni, hogy a PC-t már használók között egyáltalán nem fordul elő alacsony esélyű (azaz valójában gyakorlatilag esélytelen) válaszadó.

A *C csoport*, azaz a digitálisan írástudatlanok körében viszont nyilvánvalóan a legnagyobb csoport éppen az alacsony esélyűeké, közel minden második PC-t és internetet nem használó még nagyon messze van attól, hogy internethasználóvá válhasson. Egyharmaduk (37%) azonban kicsi, 16%-uk jó, 2%-uk pedig kifejezetten magas esélyű a digitális írástudóvá váláshoz.

8. ábra

Az egyéni digitális esély kategóriába tartozók százalékos aránya az ABC-szegmenseken belül

Végül tekintsük át, hogy a médiafogyasztási és IKT-szempontok alapján kialakított hétklaszteres tipológia szerint kialakított csoportok milyen digitális eséllyel rendelkeznek az EDE-átlagpontszámai, illetve négy kategóriája alapján (11. táblázat). Az alsó társadalmi csoportok közé tartozó „televízió- és rádiócentrikus, IKT-közömbös”, valamint a „nem érdeklődő, deprivált” csoport az EDE-átlagok alapján vizsgálatunkban egyértelműen az alacsony esélyűek közé tartozik (1,91 és 2,23 pont), míg a felső rétegek egyértelműen magas esélyekkel jellemezhetők (8,42 és 8,05 pont). A kép azonban differenciáltabb, mint a közép rétegeknél. A „vidéki nagyszülők” – a médiacentrikus, átlagos anyagi státusú idősek csoportja jellemzően alacsony és kicsi digitális esélyűekből áll (átlagosan 3,28-as EDE-pontszámmal). Valamivel magasabb, de még mindig jellemzően kicsi esélyűek a „gazdaságilag aktív, középkorú szakmunkás” csoport tagjai (4,93-as EDE-átlaggal). A „társaság- és szabadidő-központú, kulturálisan aktív középosztályba” tartozók azonban a maguk 6,03-as EDE-átlagával már inkább jó esélyűnek minősülnek.

11. táblázat.

A médiafogyasztási és IKT-klaszterek összetétele az egyéni digitális esély (EDE) átlagpontszáma és kategóriái szerint

	Alsó csoportok		Középrétegek			Felső rétegek	
	televízió- és rádió-centrikus, az IKT iránt közömbös alsó osztály	nem érdeklődő, deprivált	„vidéki nagyszülők” – média-centrikus, átlagos anyagi státusú idős	társaság- és szabadidő-központú, kulturálisan aktív középosztály	középkorú szakmunkás	„yuppie-k”: IKT-centrikus, szabadidő-központú, jó módú, városi fiatalok	jó módú kulturális elit
alacsony EDE	73,7	66,0	40,9	6,2	8,8	0,0	0,0
kicsi EDE	22,7	25,4	39,7	26,9	44,3	1,9	4,5
jó EDE	3,6	8,3	18,3	38,9	36,2	20,6	29,1
magas EDE	0,0	0,3	1,1	28,0	10,6	77,5	66,4
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
EDE index átlag	1,9	2,2	3,3	6,0	4,9	8,4	8,0

Következtetések

Általánosságban elmondható, hogy minden esetben előzetes értékválasztás kérdése, hogyan határozzuk meg egy társadalompolitikai beavatkozás célját. Leegyszerűsítve: az egyik lehetséges cél a hátrányos helyzetben levő csoportok megerősítése, azaz a társadalmi szolidaritás, a társadalmi befogadás előtérbe helyezése. A másik lehetséges cél az ország gazdasági versenyképességének növelése azáltal, hogy a munkaerőpiacon potenciálisan aktív, átlagos vagy annál kedvezőbb helyzetben levő csoportokat részesítjük előnyben. Elemzésünkben azt próbáltuk meg bemutatni, hogy mely csoportoknál vannak meg azok az alapvető társadalmi és kulturális erőforrások, amelyek alapfeltételül szolgálhatnak a digitális írástudás elsajátításához.

Úgy véljük, hogy a rövid távú – és hatékonyságra törekvő – szakpolitikának azokra a csoportokra kell koncentrálnia, amelyeknek kellő esélyük (társadalmi, gazdasági és kulturális erőforrásokkal) van ahhoz, hogy rövid időn belül számítógép-, illetve internet-használókká váljanak. Ilyen csoportokat elsősorban a szegmentáció során azonosított középrétegekben találtunk.

A felső rétegekben ugyanakkor a kormányzat által kezdeményezett, ám döntően a piaci szereplők által finanszírozott és megvalósított PPP-alapú programok elindítását javasoltuk.

Nyilvánvaló, hogy a legkisebb egyéni digitális esélyű státuscsoportok felzárkóztatása túlmutat az információs társadalom politikai területén. Kizárólag a digitális írástudás megszerzésére fókuszáló programok és kezdeményezések vagy akár ezek láncolata e rétegek esetében nem hatékony, hiszen az azonosított gátak és korlátozó tényezők jóval összetettebbek annál, mint amelyeket egy fókuszált ágazati program kezelni képes. Esetükben csak egy olyan komplex, integrált és célzott fejlesztéspolitikai eszköztár lehet sikeres, amely egyaránt tartalmaz gazdaságfejlesztési (pl. munkahely-teremtési), oktatási (pl. felnőttképzési) és nem utolsósorban szociálpolitikai elemeket. A leszakadó

csoportok felemelését célzó programoknak nem csupán az információ-kommunikációs eszközök használatára kellene fókuszálniuk, hanem a komplex, holisztikus megközelítésű és hosszabb távú programok hangsúlyos – de nem kizárólagos – elemévé kellene válniuk.

Elemzésünkben mellett érveltünk, hogy a szakpolitikát alakító szereplők a nehezen elérhető csoportok közül azokra koncentráljanak, amelyeknek elégségesek az erőforrásaik ahhoz, hogy elsajátítsák a digitális írástudást, azaz megkezdjék közeledésüket az élenjárókhöz. Ezek a leginkább figyelemre méltó kategóriák a középrétegekhez tartozó státuscsoportok: a „vidéki nagyszülők”, a „kulturálisan aktív középosztály”, valamint az „aktív szakmunkások”.

Irodalom

- BME-ITTK, ITHAKA Kht. és TÁRKI Zrt. 2006. *A digitális jövő térképe. A magyar társadalom és az Internet*. Gyorsjelentés a World Internet Project 2006. évi magyarországi kutatásának eredményeiről. Budapest, ITHAKA.
- Cooper, Mark 2004. *Expanding the digital divide & falling behind on broadband*. Consumer Federation of America. <http://www.consumerfed.org/pdfs/digitaldivide.pdf>
- DiMaggio, Paul – Eszter Hargittai – Coral Celeste – Steven Shafer 2004. Digital Inequality: From Unequal Access to Differentiated Use. In Kathryn Neckerman (ed.): *Social Inequality*. New York, Russell Sage Foundation, 355–400.
<http://www.eszter.com/research/pubs/dimaggio-et-al-digitalinequality.pdf>
- Dutton, William H. – A. Shepherd – C. Di Gennaro 2006. Digitális megosztottságok és digitális döntések. Az Internet terjedésének brit és nemzetközi mintázatai. In Dessewffy Tibor – Fábíán Zoltán – Z. Karvalics László (szerk.): *Internet.hu: A magyar társadalom digitális gyorsfényképe 3*. Budapest, TÁRKI, 205–226.
- Harvey, Brian 1983. Stop Saying »Computer Literacy!« *Classroom Computer News*.
<http://www.cs.berkeley.edu/~bh/stop.html>
- Homoki Máté 2006. „Korkérdés-e az internet: időskorúak és az új technológiák. In Dessewffy Tibor – Fábíán Zoltán – Z. Karvalics László (szerk.): *Internet.hu: A magyar társadalom digitális gyorsfényképe, 3*. Budapest, TÁRKI, 183–202.
- International Telecommunication Union (ITU) and United Nation Conference on Trade and Development (UNCTAD) 2007. *Information Society, 2007: Beyond WSIS*. Geneva, ITU (3rd online version, 1 June 2007).
<http://www.itu.int/osg/spu/publications/worldinformationsociety/2007/>
- Martin, Steven P. – John P. Robinson 2004. The Income Digital Divide: An International Perspective. *IT&Society*, Vol 1, No 7, 1–20.
- Norris, P. 2001. *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*. Cambridge, MA, Cambridge University Press.
- Robinson, John P. – Paul DiMaggio – Eszter Hargittai 2003. New Social Survey Perspectives on Digital Divide. *IT&Society*, Vol. 1. Issue 5 (Summer), 1–22.
- Sen, Amartya 2000. A Decade of Human Development. *Journal of Human Development*, Vol. 1. No. 1, 17–23.
http://hdr.undp.org/docs/training/oxford/readings/Sen_HD.pdf
- UNDP 2006. *Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis*. Human Development Report, 2006. <http://hdr.undp.org/hdr2006/statistics/>

Függelék

1. sz. Függelék

A klaszterelemzéshez felhasznált indexek képzése

(1) Anyagi státus, életszínvonal

Szubjektív anyagi helyzet: „Hogy érzi, Önök anyagiilag gondok nélkül élnek (5), beosztással jól megvannak (4), éppen hogy megvannak a havi jövedelmükből (3), hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak (2), vagy nélkülözések között élnek (1)?” Megjegyzés: A hiányzó adatokat iskolai végzettség szerinti átlagértékkel pótoltuk. Az elemzéshez a változó sztenderdizált (z-score) értékeit használtuk.

Háztartás felszereltsége – van-e mosogatógép: van (1) / nincs (0). Megjegyzés: A hiányzó adatokat iskolai végzettség szerinti átlagértékkel pótoltuk. Az elemzéshez a változó sztenderdizált (z-score) értékeit használtuk.

Van-e autójuk: van (1) / nincs (0). Megjegyzés: A hiányzó adatokat iskolai végzettség szerinti átlagértékkel pótoltuk. Az elemzéshez a változó sztenderdizált (z-score) értékeit használtuk.

A kérdező szerint a lakás/ház lakáspiaci övezete: olcsó lakáspiaci övezet (1), közepes, átlagos lakáspiaci övezet (2), helyileg magasabbra értékelt lakáspiaci övezet (3), helyileg a legmagasabbra értékelt lakáspiaci övezet (4). Megjegyzés: A hiányzó adatokat iskolai végzettség szerinti átlagértékkel pótoltuk. Az elemzéshez a változó sztenderdizált (z-score) értékeit használtuk.

A kérdező szerint a lakás berendezése 5-fokú skálán (1) olcsó – (5) drága Megjegyzés: A hiányzó adatokat iskolai végzettség szerinti átlagértékkel pótoltuk. Az elemzéshez a változó sztenderdizált (z-score) értékeit használtuk.

(2) Háztartási IKT-infrastruktúra (5 változó)

Otthoni számítógép: (1) van / (0) nincs. Sztenderdizált z-score,

Otthoni internet-hozzáférés: (1) van / (0) nincs. Sztenderdizált z-score,

Otthoni vezetékes telefon: (1) van / (0) nincs. Sztenderdizált z-score,

Mobiltelefon a háztartásban: (1) van / (0) nincs. Sztenderdizált z-score,

DVD a háztartásban: (1) van / (0) nincs. Sztenderdizált z-score,

(3) Mobiltelefon-használat (2 változó).

Rendszeresen (legalább hetente) küld/fogad sms-t: (6) naponta, (5) hetente többször, (4) hetente, (3) havonta többször, (2) havonta vagy ritkábban, (1) soha és nincs mobiltelefonja. A hiányzó értékeket az átlaggal pótoltuk. Sztenderdizált z-score.

Fontos a mobiltelefon számára: (4) nagyon fontos / (3) fontos / (2) nem annyira fontos (1) egyáltalán nem fontos (0) nincs mobiltelefonja. Sztenderdizált z-score.

(4) Kulturális tőke (3 változó):

Van-e érettségije (1) van / (0) nincs. Sztenderdizált z-score.

Beszél-e idegen nyelven? (1) igen / (0) nem. Sztenderdizált z-score.

Részt vett-e valaha számítástechnikai képzésben? (1) igen / (0) nem. Sztenderdizált z-score.

(5) Médiafogyasztás – televízió és rádió (4 változó).

„Mennyire fontos az Ön számára mint információforrás...? (a televízió / a rádió).

És mennyire fontos mint szórakozás? (a televízió / a rádió): (5) nagyon fontos (1) egyáltalán nem fontos. A tv- és rádióindex 4 változó átlagértékének sztenderdizált (z-score) értéke.

2. sz. Függelék

A különböző szabadidős tevékenységek említési gyakorisága az egyes klaszterekben (%)

	Alsó csoportok		Középrétegek			Felső rétegek	
	televízió- és rádió-centrikus, az IKT-iránt közömbös alsó osztály	nem érdeklődő, deprivált	„vidéki nagyszülők” – médiacentrikus, átlagos anyagi státusú, idős	társaság- és szabadidő-központú, kulturálisan aktív középosztály	középkorú szakmunkás	„yuppi”: IKT-centrikus, jó módú, szabadidő-központú, városi fiatal	jómódú, kulturális elit
volt-e az elmúlt 2-3 hónapban ... ?							
színházban	1,8	1,0	7,0	13,6	4,6	24,6	21,4
moziban	2,3	3,7	3,0	21,3	10,2	36,3	30,9
múzeumban	2,1	2,6	10,9	18,5	7,2	22,9	26,9
könyvtárban	1,6	2,7	7,3	21,3	7,2	26,2	26,0
könnyűzenei koncerten	1,8	2,3	4,8	13,7	5,7	16,5	13,9
hangversenyen	0,3	0,0	3,9	5,1	1,6	6,9	7,9
sportversenyen	6,7	3,3	17,2	20,6	18,4	23,9	27,8
rokonai összejövetelen	49,5	38,9	69,7	76,2	72,3	84,5	85,5
baráti összejövetelen	26,5	22,8	49,8	69,7	59,0	83,1	82,2

12. táblázat

Miért nem használják az internetet? (Z-score átlagok az egyes klaszterekben)*

	Alsó csoportok		Középrétegek			Felső rétegek	
	televízió- és rádió-centrikus, az IKT-iránt közömbös alsó osztály	nem érdeklődő, deprivált	„vidéki nagyszülők” – médiacentrikus, átlagos anyagi státusú idős	társaság és szabadidő-központú, kulturálisan aktív középosztály	középkorú szakmunkás	„yuppie”: IKT-centrikus, jó módú, szabadidő-központú, városi fiatal	jómódú, kulturális elit
Materiális okok miatt nem internetezik	0,16	0,11	0,17	-0,06	0,23	-0,38	-0,31
Kulturális okok miatt nem használja	0,50	0,63	0,34	-0,11	0,06	-0,64	-0,51
Kompetenciahiány miatt nem használja	0,23	0,35	0,18	-0,12	0,04	-0,31	-0,24

* Megjegyzés: materiális oknak vettük a „nincs számítógépe” és a „túl drága az előfizetés” válaszokat. Kulturális oknak kódoltuk a „nem érdeklő” és a „nincs rá szüksége” válaszokat. Kompetenciahiányként értelmeztük a „technikától való félelem, ódzkodás, húzódozás stb.” és a „nem tudja, hogyan kell használni” válaszokat.

13. táblázat

A médiafogyasztási és digitális eszközhasználati státuscsoportok összetétele digitális írástudás szerint (%)

ABC-szegmensek aránya	Alsó csoportok		Középrétegek		Felső rétegek		
	televízió- és rádió-centrikus, alsó osztály	nem érdeklődő, deprivált	„vidéki nagyszülők” – mediacentrikus, átlagos anyagi státusú idős	Társaság- és szabadidő-központú, kulturálisan aktív középosztály	középkorú szakmunkás	„yuppie”: IKT-centrikus, jómódú szabadidő-központú, városi fiatal	jómódú, kulturális elit
<i>C – lemaradó</i>	95,78	92,36	85,29	40,62	64,00	7,02	16,85
<i>B – felszárkózó</i>	2,76	5,98	11,09	23,53	22,57	20,38	25,45
<i>A – élenjáró</i>	1,46	1,66	3,62	35,85	13,43	72,60	57,71
<i>Összesen</i>	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00